

κατασχέσεων προερχόμενα, ἄλλα δ' ἐκ δωρεῶν, ὧν κατάλογος πλήρης ὑποβληθήσεται τῇ Γενικῇ Ἐφορεῖᾳ τῶν ἀρχαιοτήτων.

Τῶν ἀνασκαφῶν εὐρήματα δυστυχῶς δὲν εἴχομεν, πλὴν λειψάνων τινῶν ἤλων χαλκῶν καὶ τινῶν ἐντελῶς κατιωμένων νομισμάτων καὶ τεμαχίου μαρμαρίνου ἐξ ὀφθαλμοῦ πλοίου ἀρχαίου. Οὐδὲν οὔτε ἐπιγραφικόν, οὔτε πλαστικόν κατασκευάσμα παρουσίασεν ἡ σκαφή αὕτη, διότι τὸ πλεῖστον τῶν χωμάτων, ἦτο πρὸ οὐ μακροῦ χρόνου ἐρριμμένον πρὸς κατασκευὴν τῆς ἄνωθεν διερχομένης λεωφόρου Φαλήρου.

Προήχθη ὅμως κατ' ἐμὲ διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης εἰς φῶς, πλὴν τοῦ ἄλλου ζητήματος τοῦ λιμενικοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ διαλάμπει ἔτι φαεινότερον ἢ μέχρι τοῦδε κρατοῦσα γνώμη περὶ τῆς διαίρεσεως καὶ τῆς ὀνομασίας τῶν λιμένων, ὅτι οὐχὶ ἐν πρόπυλον ζητητέον ἐν Πειραιεῖ, πρόπυλον δημόσιον, ἀλλὰ πολλά, εἰς ἃ ἀνήκουσιν οἱ μέχρι τοῦδε εὐρεθέντες Ὅροι τοιούτων προπύλων, οἵτινες ἀπεδίδοντο εἰς ἓν καὶ μόνον πρόπυλον. Τοῦτο ἐν ἐκτάσει καὶ ἐν καιρῷ καταλλήλῳ εἶμαι ἕτοιμος νὰ ἀναπτύξω.

Ταῦτα εἶνε τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τὴν ἐν Πειραιεῖ τοῦ λήγοντος ἔτους.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ

Δι' ἀναφορᾶς μου ἀπὸ τοῦ 1898 παρεκάλεσα ὅπως ἀναλάβῃ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τὴν δαπάνην μικρῶν ἀνασκαφῶν παρὰ τοὺς ἀρχαίους πολεμικοὺς λιμένας τοῦ Πειραιῶς, ἰδίως ἐντὸς τοῦ λιμενίσκου Φανάρι (Κουμουνδούρου), ἐλπίζων ὅτι ὁ καθορισμὸς τῶν διαστάσεων, τῆς διευθύνσεως καὶ τοῦ τρόπου κατασκευῆς τῶν πέριξ τούτων ἀρχαίων τεχνικῶν ἔργων, ὧν ἔχον ἤδη ἀναφανῆ, ἤθελεν ἴσως συντελέσει εἰς ὀριστικὴν ἐπίλυσιν τοῦ σπουδαίου ἀρχαιολογικοῦ ζητήματος τῆς τοπογραφίας τῶν λιμένων τούτων.

Εὐτυχῶς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία πάνυ προθύμως ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν καὶ ἐψηφίσαστο δαπάνην χάριν αὐτῶν, πεντακοσίων δραχμῶν, ἧτις ἐξηντλήθη εἰς ἐργασίας τοιαύτας γενομένας ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων κ.

Ἰ. Δραγάτση, ἐν Πασσαλιμάνι καὶ ἐν τῷ λιμένι Φανάρι, ἀπὸ τῆς 28 Δεκεμβρίου 1898 μέχρι τῆς 25 Ἰανουαρίου 1899.

Αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται, καίπερ ἐπὶ μικρᾶς ἐκτάσεως γενομένηαι, οὐσιωδῶς, φρονῶ, διαφωτίζουσιν ἡμᾶς ἐπὶ πολλῶν λεπτομερειῶν σχετικῶν πρὸς τὸ τοπογραφικὸν ζήτημα τῶν λιμένων καὶ τὸ τῶν ἀρχαίων νεωσοίκων. Ἐν τῷ λιμενίσκῳ Φανάρι, ἐζήτησα νὰ καθορίσω τὰ τῆς διατάξεως τῶν λιμενικῶν ἔργων εἰς τὰ περίξ τοῦ λιμένος καὶ ἰδίως πρὸς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μέρος, εὐτυχῶς δὲ ἐκεῖ ἀνευρέθη ὀλόκληρος σειρὰ νεωσοίκων, ὧν ὁ περιβάλλων τοῖχος, εὐθύγραμμος, κατὰ 60 μέτρα ἀπέχων τῆς σημερινῆς παραλιακῆς γραμμῆς, ἔχει μῆκος 62.30 μέτρων, συμπεριλαμβάνων οὕτω δέκα νεωσοίκους, τοῦ πλάτους ἐκάστου νεωσοίκου ὄντος 6,25 μέτρων περίπου, ὡς καὶ τοῦ τῶν ἄλλων γνωστῶν τοῦ αὐτοῦ λιμένος νεωσοίκων.

Πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς δεκάδος ταύτης τῶν νεωσοίκων εὐρέθη πλακόστρωσις δι' ἄκανονίστων πλακῶν ἐπὶ κεκλιμένης ἐπιφανείας, ἣτις δὲν ἀνεκαλύφθη ὀλόκληρος καὶ ἦτις, ὡς ὑποθέτω, ἦν ἡτο ἢ ἐπιτρέπουσα τὴν μετὰ τοῦ λιμένος συγκοινωνίαν ὁδός, ἢ διακόπτουσα τὴν σειρὰν τῶν νεωσοίκων. Εἰκάζω ὅτι ἡτο εἶδος κρηπιδωμάτων μετὰ συνεχοῦς πλακοστρώσεως, ἐφ' ὧν ἐνηργοῦντο αἱ ἐπιβιβάσεις καὶ ἀποβιβάσεις τῶν ναυτῶν καὶ αἱ φορτώσεις καὶ ἐκφορτώσεις τῶν πολεμικῶν μηχανημάτων καὶ τῶν ἄλλων προμηθειῶν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου.

Ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ κατὰ τὸ ἔτος 1898 ὑπ' ἐμοῦ μελέτῃ «περὶ Πειραιῶς καὶ τῶν λιμένων αὐτοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους», ἔγραφον ὅτι βεβαίως ἢ ὑπηρεσίαι τῶν φορτώσεων καὶ ἐπιβιβάσεων θὰ ἐγένετο τῇ βοηθείᾳ καταλλήλων μηχανημάτων καὶ ὀργάνων ἐπὶ κρηπιδῶν ἢ κρηπιδωμάτων, προσέθετον δὲ ὅτι, ἂν ὁ λιμὴν Φανάρι, ἦτο πράγματι, ὡς οἱ πλείστοι τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων φρονοῦσιν, ὁ ἀρχαῖος λιμὴν τῆς Μουνουχίας, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναμφισθητῆτως ὑπῆρχον 82 νεώσοικοι καὶ ἐπομένως πλήρωμα τῶν τριήρων ἐκ 16,400 ἀνδρῶν, ἢ ἐπιβιβάσις αὐτῶν καὶ ἡ ὅλη ὑπηρεσία τῆς φορτώσεως τροφίμων καὶ σκευῶν θ' ἀπῆτει ἀνάλογον μῆκος κρηπιδωμάτων. Ἐγραφον δὲ τοῦτο ἰσχυρίζομενος ὅτι τὸ μῆκος τῆς παραλιακῆς γραμμῆς δὲν ἦτο ἐπαρκὲς ὅπως

περιλάβῃ τόσους νεωσοίκους μετὰ τοῦ ἀπαραιτήτου χάριν τῶν κρηπιδωμάτων χώρου.

Τὴν ἰδέαν ταύτην τινὲς τῶν ἀρχαιολόγων δὲν ἀπεδέχοντο, φρονοῦντες ὅτι ὀλόκληρος ἡ παραλιακὴ γραμμὴ κατελαμβάνετο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν νεωσοίκων μόνον.

Εἶνε ἐκ τούτου φανερόν ὅτι ἡ γενομένη ἐν τῷ λιμενίσκῳ Φανάρει ἀνασκαφὴ διελεύκανε ἐπαρκῶς τὴν λεπτομέρειαν ταύτην.

Πλὴν ὁμως τούτων ἐκ τῆς ἄνω ἐργασίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐν τῷ λιμενίσκῳ Φανάρει καὶ ἐν Πασσαλιμάνι, πολὺς δυνάμεθα νὰ λάβωμεν καθαρῶς τεχνικὰς πληροφορίας καὶ διαφωτισθῶμεν περὶ τε τῆς μεθόδου δομῆσεως, ἥτις παρουσιάζεται διάφορος ἐν τοῖς ἀνακαλυφθεῖσιν ἔργοις τῶν δύο τούτων λιμένων καὶ περὶ τῆς διατάξεως τῶν νεωσοίκων καὶ τῶν ἄλλων λιμενικῶν ἔργων, καὶ περὶ τῆς μορφῆς καὶ ἐκτάσεως τῆς παραλιακῆς γραμμῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Αἱ μέχρι σήμερον κτηθεῖσαι ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλοθεν πληροφορίαι μὲ ἐνισχύουσιν ἐν τῇ γνώμῃ, ἣν διετύπωσα καὶ καθ' ἣν ὁ λιμὴν τοῦ Φαναρίου εἶνε ὁ ἀρχαῖος Φαληρικὸς λιμὴν, ὁ τοῦ Πασσαλιμάνι ὁ ἀρχαῖος λιμὴν τῆς Μουνυχίας καὶ ὅτι ὁ Κάνθαρος καὶ ἡ Ζεῖα ἐπιτυχῶς ἐτοποθητήθησαν ἐν τῷ διαγράμματι τῆς μελέτης μου.

Ἀναμένω τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἀνασκαφῶν διὰ τῆς συμπληρωματικῆς πιστώσεως ἣν ὑπὲρ αὐτῶν διέθεσεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ὅπως λεπτομερέστερον καὶ διὰ σχεδίων περιγράψω τὰ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ φέρω εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης μου πάντα τὰ ἐπιχειρήματα ὅσα δύνανται νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῶν πορισμάτων ἐκ τῶν νέων τούτων ἐργασιῶν.

Η. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Νομομηχανικὸς